DOI: https://doi.org/10.30837/EK.2025.006

Ігуменцева Н.В.,
к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою,
Харківський національний університет радіоелектроніки
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-4103-404X
Мануйлов О.В.,
здобувач вищої освіти,
Харківський національний університет радіоелектроніки
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-3537-666X

РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В умовах постійної зміни соціально-економічних систем особливого значення набувають такі характеристики підприємств як сталість та стійкість.

У широкому сенсі поняття «сталість» означає постійність перебування в заданому стані. Крім того, поняття сталості трактується і як властивість системи повертатися у первісний стан рівноваги після припинення впливу, що виводить систему з цього стану. Концепція сталого розвитку економіки передбачає симбіоз антропоцентричного і біоцентричного підходів, баланс добробуту суспільства і екологічної місткості навколишнього середовища. Сталість має відповідати потребам населення і створювати успішне майбутнє для наступних поколінь, а його складові (економічна, соціальна, екологічна) повинні бути органічно вбудовані у стратегічне управління кожним підприємством.

Пошук оптимальних шляхів сталого розвитку (sustainable development) саме державних промислових підприємств у складі національної політико-еколого-економічної системи набуває першочергового значення.

Метою статті є оцінка теоретичних і методичних підходів до формування сутності сталого розвитку, виявлення особливостей формування стратегії сталого розвитку державних підприємницьких структур за сучасних умов невизначеності соціально-економічних і політичних процесів.

У науковій статті досліджується сутність формування сталості і стійкості розвитку державного підприємства, інтегрований характер цих понять. Розглянута стратегія сталого розвитку підприємства як головного інструменту взаємоузгодження соціальних, економічних та екологічних інноваційних рішень у довгостроковій перспективі.

У статті диференційовані поняття сталості і стійкості розвитку суб`єктів національної економіки. Наведено основи формування державної політики сталого розвитку в Україні. Проведено аналіз діяльності держави по забезпеченню сталого розвитку країни. Розглянуто структуру і особливості державного сектору економіки. Розроблено класифікацію державних підприємств за рівнем сталості розвитку. Виявлено проблеми та перспективи сталого розвитку національної економіки.

Ключові слова: стратегія сталого розвитку, державний сектор економіки, державне регулювання, сталий розвиток підприємства, управління, соціо-еколого-економічна система.

Розуміння необхідності сталого розвитку соціально-економічних систем виникло на основі учення В.І. Вернадського про ноосферу, в основу якого покладено ідею гармонійного входження людини і її господарської діяльності у біогенний колообіг речовин. Далі ідея сталості розвивалася науковцями Римського клубу – неурядової організації, створеної 1968 р. під керівництвом його президента А. Печчеі. Міжнародний інститут прикладного системного аналізу, Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень, Венська рада, Економічна комісія Атлантичного інституту міжнародних проблем –

діяльність цих і багатьох інших організацій стала теоретичним підґрунтям формування моделі сталого розвитку підприємницьких структур.

Нобелівський лауреат Я. Тінберген розробив теорію зростання, присвячену пошуку шляхів оптимального економічного устрою суспільства. Помітним внеском у концепцію сталого розвитку послужила висунута американськими вченими Д. Медоузом і Д. Форрестером теорія меж зростання. В роботі «Environment and Sustainable Development» світові авторитети М. Клавінс, У. Леал Фільо та Я. Залоксніс [1] досліджують взаємозв'язок складових сталого розвитку: навколишнього середовища, виробництва і людини, доводять необхідність формування системи цінностей та оновлення освітніх програм в сфері сталого розвитку для майбутнього.

У 2015 р. на Саміті сталого розвитку під егідою ООН прийнято офіційний документ «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», який включає 17 глобальних Цілей сталого розвитку.

Значна увага цілям сталого розвитку приділена і в сучасних національних урядових документах України, і в роботах українських вчених-економістів М. Згуровського, М. Багрова, М. Булатова, К. Малєєва, В. Загороднюка, Л. Солонько, В. Джиригей, М. Шашиної, М. Дацишина та інших. Однак проблеми оцінювання ефективності управління сталим розвитком підприємницьких структур в умовах невизначеності політичних і соціально-економічних процесів остаточно не вирішені.

Основними документами, що регулюють реалізацію принципів сталого розвитку в Україні, є: Постанова Верховної Ради України «Про концепцію сталого розвитку населених пунктів» від 24.12.1999 № 1359-Хі, нормативно-правові акти Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020»; Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.; Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»; концепція національної екологічної

політики України на період до 2020 р.; концепція державної регіональної політики; концепція сталого розвитку населених пунктів; Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» №722/2019 від 30 вересня 2019 року [2] на підтримку проголошеним резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року №70/1 глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року.

Господарча діяльність в Україні здійснюється в умовах змішаної економіки, тобто і приватними, і державними підприємствами. Неспроможність приватного сектору повністю задовольнити зростаючі соціальні потреби суспільства, особливо під час воєнної кризи, пред`являє до українського уряду надзвичайні вимоги, перш за все оперативного забезпечення стійкості економіки.

Долаючи військову кризу, уряд вживає активних тактичних заходів до посилення стійкості економіки: приймаються законодавчі акти щодо страхування, соціального забезпечення, безробіття, дотування цін і т. ін. В цих умовах, зрозуміло, проблема сталості економічного розвитку потерпає від воєнного стану, бо кризова ситуація вимагає негайних урядових дій по втриманню економічної, екологічної і соціальної ситуації. Вимоги ж сталості економічного розвитку передбачають стратегічні цілі ESG (environmental, social, governance). Стійкість підприємства – це його здатність якнайшвидше і ефективніше виходити з неочікуваних несприятливих обставин, а сталість – це довгостроковий тренд підприємства на гармонійний економічний розвиток з економним споживанням ресурсів, збереженням екологічного середовища і формуванням сприятливих умов існування наступних поколінь. Підприємство сталого розвитку використовує усі можливості обійти кризу, а стійке підприємство ефективно кризу долає. Тож стійкість і сталість в певному розумінні демонструють філософський закон єдності і боротьби протилежностей.

Загальна невизначеність ринку кратно посилюється військовим станом, і водночас можливості сталого розвитку кратно послаблюються. Багато урядових програм працюють неефективно. Визначаються чотири головні загальні причини систематичних невдач держави: обмеженість інформації уряду, обмежені можливості урядового контролю за окремими наслідками власної діяльності, обмеженість впливу уряду на приватний сектор економіки, обмеження, які накладаються політичними процесами.

Сталий розвиток підприємства неможливий без сприятливого патернатського економічного клімату. Забезпечення довгострокових правових рамок для усіх операцій бізнесу – першочергове завдання уряду. Наступне за значущістю коло урядових обов`язків – це широкий спектр економічних операцій держави.

Організаційний механізм регулювання сталого розвитку національної економіки України передбачає ринкове стимулювання і захист господарської діяльності, координацію різних видів діяльності і безпосереднє керування державним сектором економіки. Економіка державного сектору розподіляє виробництво між вільним підприємництвом і державою, а також між державними підприємствами як такими. Майже шоста частина трудових ресурсів України використовується державою, а решта цілком підпорядковується державному трудовому законодавству, тож і приватний сектор відчуває безпосередній урядовий вплив в аспекті трудового права принаймні.

Державні підприємства першими відчувають дієвість урядових рішень щодо формування сталого розвитку. Цими доводами і пояснюється вибір теми дослідження. Саме державні підприємства, користуючись абсолютними гарантіями уряду, повинні стати взірцем стійкого економічного зростання екологічно невиснажливим способом.

Економічні операції держави можна поділити на три групи: виробництво товарів і послуг, купівля і перерозподіл.

До першої групи відноситься не тільки виробництво товарів і послуг державними або частково державними підприємствами, але й цільове субсидування приватного капіталу. Ця група найбільш ресурсоємна на відміну від купівлі і перерозподілу. Тому держава намагається не обтяжувати себе суто виробництвом, а якомога суттєвіше впливати на виробничі рішення приватного бізнесу через регулювання, субсидії, податки. І головна вимога сталого розвитку підприємств – це стабільність такого регулювання.

Порівнюючи розподіл виробництва на державне і приватне у різних країнах, можна помітити, що до державного сектора частіше підпадають транспортні галузі (авіа-, залізничний) і їхня інфраструктура (будівництво і експлуатація аеродромів, залізничних доріг, портів, маяків, мостів, тонелей, водобудів, трубопроводів, дамб тощо) [3]. У більшості країн держава повністю або частково володіє бізнесом комунікацій, космічним, енергетичним, військовим, геолого-розвідним.

Особливо потужно держава проникає на фінансовий ринок через мережу спеціальних інституцій. Прониклива державна діяльність і в сфері страхування. Це зумовлено перш за все тим, що приватний бізнес цих галузей формує так званий неповний ринок послуг великого ризику [4].

У той же час сільське господарство, легка і харчова промисловість в більшості розвинених країн приватні, але користуються сильним патернатом держави [5].

Взагалі до націоналізації або, навпаки, приватизації уряди країн вдаються нерідко, особливо в кризові політичні або економічні періоди. В такий час небезпечними будуть наслідки невірних урядових рішень щодо форм економічного втручання, вибору субсидій чи штрафів як регуляторів, вибору певних товарів та послуг, виробництво яких бере на себе держава. Перш за

все – це товари суспільного споживання. На відміну від більшості країн ЄС в Україні товари оборонного призначення (танки, кораблі, БМП тощо) майже повністю виробляються державними підприємствами, а решту (військовий одяг, дрони, ліки тощо) держава закуповує у приватних фірм. Наукові дослідження, охорона навколишнього середовища, утримання бібліотек, музеїв, заповідників, управління земельними та природними ресурсами – всі ці галузі задовольняють суспільні потреби і управляються державою.

Держава займається виробництвом товарів не тільки суспільного, але й індивідуального споживання, якими, на відміну від суспільного споживання, громадянин користується або не користується за власним бажанням. В Україні це Укрпошта, Укрзалізниця, виробництво електроенергії, газопостачання тощо.

Аргументом на користь державного контролю за виробництвом товарів індивідуального споживання є зацікавленість підприємця у прибутку, а не у добробуті населення, а також відсутність конкуренції і загрози банкрутства. А аргументом на користь приватного виробництва є його більша ефективність і динамічність.

Державні і приватні бізнеси досить сильно відрізняються і системами стимулювання: в державному значно менший ризик звільнення, а в приватному більші можливості підвищення платні.

Особливо гострою в державному секторі є проблема бюрократії. Відсутність прибутку, незалежність заробітної плати від ефективності господарювання, несхильність чиновників до розумного ризику і інновацій стимулюють бюрократичну машину до експансії. Іманентно державний сектор схильний не до сталості, а до стагнації.

Якщо приватний сектор економіки регулюється ціною, товари і послуги державних підприємств споживаються самим сектором або споживаються безкоштовно населенням. Тож оцінюється державна продукція ресурсами, витраченими на її виробництво, тут не використовується прибуток як фінансовий інструмент позиціювання на ринку. Таким чином, першочерговою

задачею державного сектору є формування ринкової кон`юнктури, на відміну від ринку трудових ресурсів, який залучає у більшості розвинених країн не менше 15 відсотків загальної зайнятості.

Управління сталим розвитком державного бізнесу реалізується через механізм стратегічного планування. Європейський Союз розробив «Стратегію МПС для сталої та цифрової економіки» на базі трьох основних принципів: створення потенціалу та підтримка переходу до сталого розвитку та цифровізації, зниження регуляторного навантаження, легкий доступ до фінансування. Ці ж принципи стратегічного планування забезпечують розробку та виконання системи планів і державного підприємства в світі його місії і в контурі сталого розвитку. Розроблені автором елементи стратегії сталого розвитку підприємства як соціо-еколого-економічної системи [6]:

– філософія і місія підприємства спрямовані на ідеологію сталого розвитку, облік потреб в ресурсах для нинішнього та майбутнього поколінь;

– цілі підприємства орієнтовані на гармонізацію економічних, екологічних та соціальних аспектів діяльності;

– аналіз економічних, екологічних, соціальних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які підвищують і понижують сталість;

– аналіз стратегічних альтернатив співвідношення економічних і соціально-екологічних аспектів сталого розвитку;

– вибір стратегії, яка забезпечує оптимальне співвідношення економічних і соціально-екологічних аспектів сталого розвитку;

– реалізація стратегії на основі взаємозв’язку стратегічного і оперативного управління;

– оцінка і коректування реалізації стратегії із обліком збалансованості економічного розвитку з діяльністю екологічного і соціального характеру.

У процесі розробки планів підприємства повинні розроблятися усі елементи стратегії сталого розвитку, забезпечуючи комплексність і узгодженість стратегій на різних рівнях, зважаючи на форму державної власності [7, 8].

Стратегічне планування сталого розвитку починається з адекватного оцінювання рівня сталості підприємства. В науковій економічній літературі проблема оцінювання остаточно не вирішена. Здебільшого пропонується фінансова і технологічна оцінка. Автори дослідження пропонують класифікувати державні підприємства за рівнем сталого розвитку за такими характеристиками (таблиця 1).

Таблиця 1 – Класифікація державних підприємств за рівнем сталого розвитку

Клас	Характеристика
1	збиткова господарська діяльність, неплатоспроможність
	повне ігнорування екологічного імперативу
	коефіцієнт плинності кадрів вищий за 0,25
	незадовільний стан охорони праці
2	нижня межа платоспроможності, інерційна структура капіталу
	нехтування проблемою знешкодження відходів виробництва
	недоліки системи охорони праці, ергономічні порушення в організації робочих місць
3	платоспроможність нижча середньогалузевої, завелика частка позикового капіталу, випадки порушення строків контракту
	очищення відходів методом «розбавляння»; дотримання гранично допустимих концентрацій токсичних речовин у викидах
	служба охорони праці відповідає нормативам
	баланс між оновленням в збереженням кадрів
4	відповідність коефіцієнтів фінансового стану галузевим нормативам, у структурі джерел фінансування зростаючий тренд кредиторської заборгованості
	темп росту матеріаломісткості продукції не вищий за 0,90
	загальне зменшення витрат електроенергії і води
	високотехнологічне очищення відходів, рециклінг
	формування довгострокової кадрової політики в концепції сталого розвитку підприємства; гнучке адаптування кадрової політики до змін на ринку праці і в законодавстві
	моніторинг кадрового потенціалу
5	абсолютне виконання плану поставок, повна фінансова стійкість і платоспроможність, оптимальна структура капіталу
	постійне оновлення асортименту продукції на користь ресурсозберігаючої як у виробництві, так і в експлуатації
	замкнутий технологічний цикл
	налагоджена система підвищення кваліфікації
	медико-психологічний моніторинг персоналу

Джерело: складено авторами

Кожна категорія наповнюється показниками, сформованими в систему з урахуванням галузевої приналежності, суспільного або індивідуального характеру споживання продукції, масштабу, локації, інфраструктури підприємства тощо.

Особливо важливою в цій роботі є проблема квантифікації соціальних і екологічних даних, системи взаємопідтримуючих непрямих показників, непараметричних методів їхньої обробки, підбір вагових коефіцієнтів.

Сталість розвитку підприємства спочатку оцінюється в кожному з трьох вимірів: екологічному, економічному, соціальному, на базі котрих формується інтегрований індекс сталості.

Стратегічне планування повинно забезпечити державному підприємству повну узгодженість цільових орієнтирів і конкретних заходів їх досягнення вимогам законодавства України щодо Цілей сталого розвитку. В умовах відсутності класичної ринкової конкуренції симбіоз стратегічних, інноваційних та екологічних аспектів сталості розвитку державного підприємства дозволить підвищити соціальну, екологічну та економічну ефективність його функціонування.

Перелік джерел посилання

1. Fulekar M.H., Pathak Bhawana, Kale R K**.** Environment and Sustainable Development». Spriger Nature, 2025. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-81-322-1166-2.

2. Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.

3. Virtanen P. K., Siragusa L., Guttorm H. Introduction: Toward More Inclusive Definitions of Sustainability Current Opinion in Environmental. *Sustainability*. 2020. Vol. 43. pp. 77-82.

4. Барський Ю. М. Європейський досвід сталого розвитку промисловості як модель для України. European perspective: сучасні виклики та можливості для України: кол. моногр. за заг. ред.: Н.В. Павліхи. Луцьк: Вежа Друк, 2024. С. 130-149.

5. Мельник Л. Л. Особливості управління соціальною сферою на державному рівні. *Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі:* матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпро, 05-06 жовтня 2023 р. Дніпро, ДДАЕУ, 2023. С. 315-318.

6. Мануйлов О. В. Формування стратегії сталого розвитку підприємств в умовах невизначеності. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 2. С. 60-64. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-2-10.

7. Командровська В. Є. Теоретико-методологічні основи концепції сталого розвитку підприємства. *Економічний вісник*. 2023. № 4. С. 157-166.

8. Степаненко Т. О. Теоретичні та методичні засади сталого розвитку підприємства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31 (4=0). № 6. С. 136-141.

9. Чала В. Генезис концепції сталого розвитку як динамічна реакція на виклики індустріальної епохи. *Економічний простір.* 2022. (182). С. 7-16. URL: https://doi.org/10.32782/2224-6282/182-1.

10. Бицюра Ю., Манжула Є., Ілюхіна В. Проблеми забезпечення сталого розвитку в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2025. 1(52). С. 49-55. URL: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-7.